

Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΧΡΟΝΙΑ Γ'.

⌘

ΑΘΗΝΑ, ΣΑΒΑΤΟ, 26 ΤΟΥ ΜΑΗ 1912

⌘

ΑΡΙΘΜΟΣ 481

ΕΝΑΣ ΛΑΟΣ ΥΨΩΝΕΤΑΙ ΑΜΑ ΔΕΙΞΗ
ΠΩΣ ΔΕ ΦΟΒΑΤΑΙ ΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ.
ΨΥΧΑΡΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ν. ΓΙΑΝΝΙΟΣ. Ένα γράμμα.
ΓΙΑΝΗΣ ΚΑΜΠΥΣΗΣ. Τὸ δαχτυλίδι τῆς μάνας (συνέχεια).
ΓΡ. ΣΤ. ΝΟΠΟΥΛΟΣ. Ἀπάντηση στὸ «Θεατρόφιλο».
ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ. Ὁ Ποιητὴς καὶ ὁ Κριτικὸς (συνέχεια).
ΠΑΝΟΣ Δ. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ. Ὁ μπάριμπα Τζανῆς.
ΤΥΜ. Δικαιοσύνη.
Φ. Π. ΦΛΩΡΙΑΝΗΣ. Ένα ὄνειρο.
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ. — Ο,ΤΙ ΘΕΛΕΤΕ.

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ Ο ΚΡΙΤΙΚΟΣ (*)

Δ'.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

(Συνέχεια)

Πλατιά καὶ παραστατικά ὁ Taine ζωγραφίζει τὴν ἐντύπωσίν του ἀπὸ τὸ διάδασμα τοῦ Ἑγελου. «Ὅταν κανεὶς μπαίνει — μᾶς λέει ἀνάμεσα σὲ ἄλλα — στὴ «Λογική» καὶ στὴν «Ἐγκυκλοπαιδεία» τοῦ Ἑγελου, εἶναι σὰ νάνεβαίνῃ στὴν κορφὴ ἑνὸς ψηλοῦ βουνοῦ.» Ἔτσι μπορούμε νὰ χαρακτηρίσουμε καὶ τὴν κατάστασιν κάποιων ποιητῶν, ὕστερ' ἀπὸ τὸ διάδασμα κάποιων βιβλίων· σὰν ἀνέδασμα σὲ κορφές. Βουνά, δάση, ἀστέρια, γυναῖκες, ψυχές, τόποι, ταξίδια εἶναι κι αὐτά. Παρατηρήθηκε πὼς ἡ ἀνάγνωσις τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ βιβλίου, σημαντικὰ βοηθᾷ τὴν καλλιτεχνικὴ ἐργασία, καὶ μνημονεύονται λογοτέχνες ποὺ προτοῦ στρωθοῦνε στὴ δουλειά, πάντα στρώνανε μπροστὰ τοὺς ἀπὸ μιὰ σελίδα. Ὁ Ἑμερσον δὲν μπορούσε νὰρχίσῃ τὸ γράψιμο, χωρὶς νὰ

ξεφυλλίσῃ λιγάκι Πλάτωνα. «Ὁ Ντάντες — κάποιος εἶπε — δὲν εἶναι ὁ μόνος ποιητὴς ποὺ τὸν ὠδήγησε ὁ Βιργίλιος ἴσα μὲ τὸ κατώφλι τῆς παράδεισος» Καὶ γιὰ τοῦτο, ἀνάμεσα στὴν παγκόσμια φιλολογικὴν ἱστορίαν γυρεύοντας βρίσκουμε τὰ σημάδια μιᾶς ποιητικῆς τέχνης ὡραίας καὶ μεγάλης, ἀπὸ τὸ Βιργίλιο ἴσα μὲ τὸ Δανούντιο, βγαλμένης ἀπὸ τὰ βιβλία.

Εἶμαι ποιητὴς βιβλιακός; Φιλόβιβλος, ἴσως. Μὰ βιβλιακός; Εἶμαι ἀπὸ κείνους ποὺ ἀξίζουμε νὰναφερθοῦνε γιὰ πρότυπα τοῦ εἶδους; Δὲν πιστεύω. Πιὸ πολὺ τραγουδιστὴς καὶ τοῦ βιβλίου. Τρέφονε κι αὐτὰ τὸ λυρισμὸ μου. Κάνουνε καὶ τοῦτα τὸ πρόσωπό μου. Μιὰν ἀγάπη μου μέσα σὲ τόσες. Ὅμως ἀγάπη μου, ὅσο δυσκολοσίμωτη κι ἂν μᾶς εἶναι, καὶ ἡ ἐξομολόγησις. Κίνημα τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὰ βαθύτερα καὶ τὰ πιὸ ἥρωικά. Κ' ἐδῶ πιὸ πολὺ κρίνομαι παρὰ ποὺ κρίνω. Πιὸ πολὺ ξομολογιέμαι παρὰ ποὺ κρίνομαι. Σ' ἕναν ὡραῖο πρόλογο διηγημάτων του θαλασσινοῦ ἑνὸς ποιητῆς ἀπὸ τοὺς νέους μας, ὁ Σαντοριναῖος, μᾶς λέει, ἂν καλὰ θυμᾶμαι, (γιατὶ δὲν τὸ ἔχω πρόχειρο τὸ βιβλίο του), μᾶς λέει γιὰ τὸν καημὸ ποὺ τοῦ ξυπνοῦσανε τὰ πέλαγα μονάχα κι ἀπὸ τὰ γνάντεμα ποὺ τοὺς ἔκανε μέσ' ἀπὸ τὴ γωνιά του στὴν ἀκρογιαλιά. Κ' ἐγὼ πάντοτε ἔζησα μέσα στὴ χώρα, μὰ πάντ' ἀγάπησα τὴν ἐξοχή, πάντα λαχτάρισα, μέσ' ἀπὸ τὸ σπῆτι τὸ κλεισμένο, τὴ ζωὴ στὸν ἀνοιχτὸν ἀέρα· καὶ μὲ τρώει κρυφὸ μαράζι, γιὰτὶ μοῦ φαίνεται κάποτε πὼς λείπει ἀπὸ τὸ στίχο μου κάποιο πλούσιο μοσκοδόλημα χλωρασιᾶς. Ὁ Λάμπρος ὁ Πορφύρας μὲ παρηγόρησε κάποτε σὲ κάποιο μας περίπατο, δείχνοντάς μου τὰ γύρω μας ἀέρινα βουνά, σὰ νὰ ἤθελε νὰ μοῦ πῇ πὼς ὅτι μᾶς χρειάζεται γιὰ τὴν ἀπόλαυσή μας δὲν εἶναι τὰντικείμενα, μὰ τῶν ἀντικείμενων οἱ ἰδέες. Μὰ τὸ σκουλήκι μὲ δαγκώνει. Ὅταν ἀπαντῶ στοὺς ἀρχαίους τραγουδιστὰς, ἀπὸ τὸν Ὅμηρον ἴσα μὲ τὸ Μελέαγρον (*), κάποια ἀπὸ τὴν παρθένα φύσιν παρσίματα, μάλιστα σκίτσα λουλουδιῶν, ὅσο γοργὰ κι ἂν εἶναι, χαίρομαι, ξεχωριστά· καταλαβαίνω τότε περισσότερο πὼς

(*) Τυπικὸ δείγμα μιᾶς ἀπλῆς ἀνοιχτόκαρδης χαρᾶς τοῦ ἀρχαίου, μὰ πάντα πιὸ πολὺ κοντὰ μας, ποιητὴ ἀπὸ τὴ χαρὰ τῆς φύσης γύρω του, τὸ τραγούδι τῆς «Ἀνοιξῆς» τοῦ Μελέαγρου, μεταφερόμενο στὴ γλῶσσα μας ἀπὸ τὸ Δῆμο Βερενίκη. «Χαράνῃ» τῆς Μιτυλήνης, 15 Μαΐου 1912.

(*) Κοίταξε ἀριθ. 472, 473, 474, 475, 476, 477 καὶ 480.

έχω νά κάμωι με τεχνίτες πού κι άνίσως στέκονται πολύ μακριά μας, πάντα κοντά μας ζούνε. Κ' έκει πού παραμερίζουνε προσωρινά τόν άνθρωπο για νά μάς παρουσιάσουνε, άξαφνα, ένα φυτό, μου φαντάζονται οί άρχαιοι, άνθρωποι, πιό άγνά.

Τά «Γεωργικά» του Βιργίλιου μέσα στην έξοχη μετάφραση του Θεοτόκη θά ήθελα νά τά κάνανε προσκέφαλό τους οί νέοι μας ποιητές, προτιμώντας τα άπ' τα ξεφυλλίσματα και του πιό φημισμένου άπό τούς τωρινούς Εύρωπαίους φοιτόληπτους πού τούς ένθουσιάζουν. Θρησκευτικά λατρεύω τούς μεγαλόστομους ψάλτες τών καθολικών ιδεών, τών παθών της ψυχής, κάθε φιλοσοφίας και κάθε άγωνίας, και συχνά μου έρχεται στό νού το κήρυγμα του γάλλου Ζουφφροά πώς «ή άληθινή ποίηση τίποτε άλλο δέν έκφράζει παρά το σπάρασμα της ανθρώπινης ψυχής μπροστά στό πρόβλημα της μοίρας της.» Μά λησμονώ τά προβλήματα όλα κι όλες τις μοίρες, σάν πέφτουνε τά μάτια μου στους στίχους του Μιστράλ, πού δέν είναι οί περισσότεροι παρά λαμπρές, περίσσιες, ψιλολογημένες, με όλα τά καθέκαστα, ζωγραφικές του φυσικού κόσμου. Κι αν ο Βαλαωρίτης με συνεπαίρνει, δέν είναι τόσο άπό την άρματωλική του λεβεντιά, όσο άπό τη ζωγραφική δύναμη κάποτε στό παρουσίασμα του κάμπου μας και του βουνού, μιστραλική χάρη γεννημένη άπό το χάρισμα πού τόνομάζει ο Gaston Paris μιλώντας ίσα ίσα για το μεγάλο προδηγγιανό, «φαντασία της λεπτομέρειας.»

Τόν έρωτα του χωριού πού μάς γεννά, με του χωραφιού του τη δροσόλουστη πρασινάδα και της πάντα δουλεμένης του και καρπισμένης γής τη μυρουδιά, τόν έρωτα του χωριού πού είναι, τι μέσα μας χαιρόμαστε της πατριδολατρίας πιό ριζωμένο και πιό θετικό, έρωτας πού όσο είναι πιό στενός τόσο κάποτε και πιό βαθύς, ξάνοιξα τώρα τελευταία σ' ένα βιβλίο άπό στίχους, στη «Φλογισμένη Βάτο», (Le buisson ardent) του φίλου μου Philéas Lebesgue. Το ποίημά του «La terre natale» μου ξανάδωκε το μάγεμα πού χύνεται άπό τάμπέλια μας κι άπό τις φωτιές μας, παρατημένα έκει κάτω.

«Στό ρυθμό τών όνειροπλέχτη τών ευγενικών σου έσπερινών — λέει προς τόν τόπο πού τότε γέννησε ο ποιητής — φύσηξέ μου στίχους πού νά χύνουνε ούσία σάν τά μήλα τά ώριμα και νά ευωδιάζουνε σάν τά πράσινα λιβάδια. Στίχους πού νά κάνουνε στοχαστικά νά γείρουνε λιγάκι άπάνου άπό τά βιβλία τους οί σκλαδωμένοι ποιητές πού ποτέ τους δέν άναγαλλιάσανε καθάλλα στα βαρβάτα τάτια, άπό ήλιο κι άπό καθαρό άέρα μεθυσμένα.» Οί σκλαβωμένοι ποιητές. Δέν είμαι κ' έγώ ένας άπό κείνους; Και το

μαράζι της σκλαβιάς μου θά είτανε πού ξέσπασε τέλος πάντω σ' ένα μου τραγούδι «Ο πιό τρανός καημός μου». Το τραγούδι γραμμένο στις 22 του 'Απρίλη του 1906, είναι τουτό :

Τήν ώρα την υπέρτατη πού θά το σβή το φώς μου άγάλια άγάλια ο θάνατος, ένας θά νά είναι έμένα ο πιό τρανός καημός μου :

Δέ θά είν' οί κούφιοι λογισμοί, τά χρόνια τά χαμένα, της φτώχειας ή έγνοια, του έρωτα ή άκοίμητη λαχτάρα, μια φλόγα μέσ' στό αίμα μου, προγονική κατάρα, μήτε ή ζωή μου ή άδειανή συρτή άπό το μαγνήτη πάντα της Μούσας, μήτ' έσύ, χιλιάκριβό μου σπίτι.

Ο πιό τρανός καημός μου,

θά είναι πώς δέ δυνηθήκα μ' έσέ νά ζήσω, ω πλάση πράσινη, άπάνου στα βουνά, στα πέλαγη, στα δάση, θά είναι πώς δέ σε χάρηκα, σκυφτός μέσ' στα βιβλία, ω Φύση, δλάκαιρη ζωή κι δλάκαιρη σοφία !

Μά τά βιβλία μου είναι σάν πρόσωπα, και τά γνοιάζομαι, άταχτα κι άδιάλεχτα κάπως, και σάν τόν ίδιο τόν έαυτό μου. Αύτη τη φορά τά «σιγαλά και τά πιστά» βιβλία ξυπνήσαν άπό τόν ύπνο «του δίκαιου πού κοιμούνται στον τοίχον όλοτρόγυρα», ξαφνιασμένα· μά δέν ξυπνήσανε για νά χύσουν «μελισσοδοΐσμ' άπαλό (*). Τα λίγα βιβλία πού πάντα τάγάπησα, σάν ένας κάπως άφρόντιστος don Juan τά θηλυκά· πού τά περιμαζώνω πιό πολύ άπό της καρδιάς μου την όρμή, παρά κι άπό του νού μου τη γνώμη· τά λίγα βιβλία πού τά χαιρόμαι και τά βαριεστίζω, πού τά παίρνω και δέν τά διαδάζω, πού τά διαδάζω και τά μαυρίζω, πού τά λιώνω και τά ξεχνώ, πού τά κακομεταχειρίζομαι· τά λίγα βιβλία πού τά προμηθεύομαι χωρίς πολύ νά τά διαλέγω, παρθένα άπό το βιβλιοπώλη, ή τριμμένα άπό του δρόμου τόνπραματευτή· τά βιβλία πού στοχάζομαι άπάνου τους και όνειροπλέκω, πού κοιμάμαι άπάνου τους και πού κλαίω, πού ποτέ κι άπό τά πρώτα μου τά χρόνια και σε καιρούς πολύ στενόχωρους ποτέ δέ σκέφτηκα νά τά πουλήσω και πάντα σκέφτηκα νά

(*) «'Ασάλευτη Ζωή.» — Έκατό Φωνές. 23. — Κάποτε και πότε ξεμυτίζει στο στίχο μου ή φροντίδα και ή εικόνα του βιβλίου : «'Ιαμβοι και 'Ανάπαιστοι» 24. — Σ' ένα ποίημα· άνέκδοτο «Τά τριαντάφυλλα και τά βιβλία» ή πρώτη στροφή :

Μέσ' στο κελλί το αστόλιστο
τά πλούσια τά βιβλία,
της σκέψης τά ρωτήματα,
της λύρας ή άρμονία,
της έπιστήμης τάρματα,
του λόγου τά παλάτια,
στού νού τά αϊθήρια πλάτια
τών ιδεών οί άίτοί.

τούς μουντζουρώσω τὰ περιθώριά τους με χοντρές μολυδιές έτσι κι από τὴν τρελὴ σκέψη νὰ μὴν πᾶν εὐκολὰ σὲ ἄλλα χέρια κι ἀφοῦ πεθάνω, καὶ παραπεταμένα νὰπομείνουνε ὕστερ' ἀπὸ μένανε, τὰ βιβλία ποὺ φέρνουνε τὰ σημάδια ἀπὸ τὰ χέρια μου καὶ τὰ βιβλία ποὺ ἀκόμα κρατιέονται ἀκοπα· τὰ βιβλία, οἱ σύντροφοί μου, οἱ ξένοι μου, οἱ φίλοι μου, ποὺ με φωτίζουν καὶ μοῦ ψιθυρίζουνε χίλια μύρια, χωρὶς νὰ με ὑποχρεώνουνε νὰ τοὺς ἀποκριθῶ καὶ χωρὶς, κἀνοντάς μου συντροφιά, νὰ με βγάνουνε ἀπὸ τὴ μοναξιά μου, τὴν «δόλοδαθὴ σκέπη τῶν θεῶν καὶ τῶν θηρίων, ποὺ λαὸς μυστηρίων σαλεύει μίσα της» (*) τὰ λίγα βιβλία μου γινήκαν **δλα** τὰ βιβλία καὶ ἀποκριθήκανε στὸ τραγούδι τοῦ «πιὸ τρανοῦ καημοῦ μου», ὕστερ' ἀπὸ κάμποσους μῆνες, στὶς 2 τοῦ Μαρτίου τοῦ 1907 με τὸ τραγούδι τοῦτο, τιλοφορημένο με τὸ νομὸν τῶν :

Τὰ βιβλία

— Σᾶμπως ἐμεῖς ἀπ' τὴν καρδιά δὲν εἴμαστε τῆς Φύσης ; Καὶ σὺν πνοὴς δὲν εἴμαστε καὶ ἀπὸ παντοῦ δὲν πνέμε ; Καὶ δὲ χαλαρὸν σὰ σεισμοὶ καὶ σὰ φωτιές δὲν καίμε ; Σὰν τὰ πελώρια βύσσινά δὲν εἴμαστε τῆς δύσης καὶ σὺν τὰ ρόδα τῆς αὐγῆς ; Πάντα καθὼς μαυρίζουν σῆσπρα χωράφια τοῦ χαρτιοῦ τᾶνθια μας δὲν ἀξίζουν τὰ περιβόλια, τὰ βουνά, τὶς ἄκρες, τὰ ρουμάνια, χλωρὰ καὶ σὺν ἀκκουμπιστὰ στὰ γαλιανὰ τὰ οὐράνια ; Δὲν εἴμαστε σὺν τὴ ζωὴ τῆς θάλασσας ποὺ εἶν' ὅλη ταξίδι, σάλευμα, ὁροσιά, φουρτούνα, ἀραξοβόλι ; Τοὺς φλοίσβους δὲν τοὺς ἔχουμε, τοὺς βόγγους καὶ τοὺς [βρόντους,

καὶ σὺν τρὺς πολυόμματους δὲν εἴμαστε δρακόντους ; Κι ἀκόμα σὺν τὰ σύγνεφα δὲν εἴμασθ' ἀεροπλάνα με τὸ θυμὸ τῆς ἀστρατῆς, με τῆς βροχῆς τὸ μᾶνα ; Δὲν εἴμαστε σὺν τὰ ψηλὰ παλάτια με τὰ μύρια, πάντ' ἀνοιχτὰ σὲ μάκρητα καὶ τόπους, παραθύρια ; Βοήθεια ἐμεῖς δὲν εἴμαστε γιὰ νὰ τὸ κατεβᾶσῃς τᾶλλο, τὸ μέγα τῆς ζωῆς βιβλίον, τὸλόγουρά σου ; Τᾶχα κ' ἐμεῖς δὲν εἴμαστε σὺν τὰ στοιχεῖα τῆς πλάσης, σὺν τὶς νεράϊδες τῆς στεριᾶς, τοῦ πέλαγου, τοῦ δάσου ; Τοῦ κόσμου ἐμεῖς δὲ φέρνουμε τὶς δέσποινες Ἰδέες πίσω ἀπ' τὰ μύρια ἀλλάσματα πάντα ἴδιες, πάντα νέες(**)

— Εἴσατε καὶ παραείσατε, φέρνετε καὶ παραφέρνετε. Γι' αὐτὸ καὶ σᾶς ἀγαπᾶνε πρὸ πολὺ κι ἀπὸ ἄλλους οἱ ποιητές. Οἱ ποιητές, γένος ὅχι μόνο irritable, μὰ καὶ κάπως ἀρκετὰ ὑποκριτικό. Ταρτοῦφοι, με κοστούμια Δάφνηδων εἰδωλλιακῶν ἢ με κινήματα δραματιστῶν ἀπὸ τὴν Πάτμο. Ὅσο καὶ νὰ λιγώνουνται γιὰ τὴν νυχτὴ Ζωή, τὰ μάτια τους καρ-

φωμένα στέκουν ἀπάνου σας καὶ βῆμα δὲν κάνουνε χωρὶς τὴν ἄδειά σας. Μὰ ντρέπονται νὰ ὁμολογήσουν τὴν κυριαρχία σας καὶ πρέπει νὰ βρεθοῦνε σὲ στιγμὲς ἐξαιρετικῆς εὐλικρίνειας καὶ λυρικοῦ μεθυσιοῦ γιὰ νὰ ἐκφράσουνε δημόσια τὴν εὐγνωμοσύνη τους. Ὁ Γκαίτε ἀπάνου σας ἔσκυδε, λέγοντας πῶς «μπολιάζει με τὶς ἰδέες τῶν ἄλλων τὸ δικό του τὸ αἶσθημα.» Τὸ «Διδάνι» του δὲν μπορεῖ νὰ νοηθῇ παρὰ με τὴ βοήθεια καὶ με τὴ συνεργασία δόκκληρης βιβλιοθήκης, καθὼς βλέπουμε ἀπὸ τὰ ξηγηματικὰ σημειώματα ποὺ τὸ συνοδεύουν. Ὁ Μπαῦρον, ὁ ἀνυπόταχτος βάρδος τῆς φυσικῆς ὁρμῆς, «σᾶς βυζαίνει σὰ λουλούδια». Ἐνας ἄλλος ποιητής, συμπολίτης τοῦ Γκαίτε, «ὁ τελευταῖος ρωμαντικός», καθὼς τὸν ὠνομάσαν, σᾶς χαίρει μὲ τέτοια λόγια ἐνθουσιαστικά, ὕστερ' ἀπὸ τὸ διάβασμα ποὺ ἔκανε στὸ περιβόλι τοῦ κάποιου ρωμάντζου μεσαιωνικῶν : «Δὲν ξέρω ἂν εἶταν ἡ ἀνοιξὴ ποὺ μάγευε με τὸ φῶς τῆς τῆς ἱστορίας ποὺ διάβαζα ἢ ἂν εἶχανε τὸ ἀντίπρεγγο ἀπὸ τὶς θαυμαστὲς ἱστορίες τοῦτες ποὺ λάμπραιν' ἔτσι τὴν ἀνοιξή. Μὰ τὰ λουλούδια, τὰ δάση, τὰ λειβάδια φαντάζαν ἀλλιώτικα στὰ μάτια μου. Μοῦ φαινότανε πῶς τὰ βιβλία ἐκεῖνα εἶχανε τὸ χρυσὸ κλειδί ποὺ μ' ἀνοίγε τοὺς θησαυροὺς τῆς φύσης. Ποτὲ δὲν εἶχε περάσει τόση γλύκα καὶ τόση χαρὰ μέσα στὴν ψυχὴ μου.» Ὁ Βιργίλιος, μέγας διαγουμεστής τοῦ Ὀμήρου καὶ πολλῶν ἄλλων, κ' Ἑλλήνων καὶ συμπατριωτῶν του ὁ ποιητὴς ποὺ ἀγαπᾷ τὰ βιβλία, ὁ σωστὰ πολυδιαδραμένο, ὁ πρῶτος καθὼς τότε χαραχτήρισε κάποιος τρανὸς κριτικός, μέσα στὴ φυλὴ τῶν ποιητῶν ποὺ δουλεύουνε στὴν κάμαρα καὶ στὸ γραφεῖο, συμπιχθέντες σὲ μελέτη μακροχρόνια, ποὺ πολὺ διορθώνουνε τὰ γραμμένα τους καὶ ποὺ ποτὲ δὲν αὐτοσχεδιάζουν. Μὰ πότε ἄλλοτε ἀκούσατε τέτοιο ἐγκώμιον σὺν τὸ ἐγκώμιον ποὺ σᾶς ἔπλεξε μέσα σ' ἓνα τῆς τραγούδι μὴ μεγάλη ποιήτρα, ἡ Ἐλισάβετ Μπράουνιγγ ; «Τὰ βιβλία εἶναι ἄνθρωποι με γιγαντένιο ἀνάστημα καὶ οἱ μόνοι ἄνθρωποι ποὺ μιᾶν ἀρκετὰ δυνατὰ γιὰ νὰ κουστοῦνε ἀπὸ τοὺς μελλόμενους καιροὺς.» Ἡ Μπράουνιγγ μοῦ θυμίζει τὸν ἄντρα τῆς, τὸ Ροδέρτο Μπράουνιγγ, ποιητὴ μπορεῖ μεγαλειότερο ἀπὸ κείνη, ποιητὴ τῆς μελέτης, τὸ «Σαίξπηρο τοῦ γραφείου.» Μιὰ μέρα καλοκαιρινὴ τοῦ 1861 γυρίζοντας μέσα στὶς ροῦγες τῆς Φλωρεντίας γύρε σ' ἑνὸς παλαιοπώλη κι ἀγόρασε μιὰ κιτρινασμένη φυλλάδα, τὰ πραχτικά μιᾶς περιφημῆς δίκης τοῦ 17ου αἰῶνα. Κι ἀπὸ τὸ ἀδερφάκι σας αὐτὸ τὸ καταφρονεμένο βγήκε, ὕστερ' ἀπὸ ἑπτὰ χρόνια «Τὸ δαχτυλίδι καὶ τὸ βιβλίον», ἓνα ποίημα, καθὼς τὸ θέλουν, καταπληχτικό, ποὺ τοῦ στερέωσε τὴ δόξα. Ὁ Οὐίτμαν, κορφὴ ἀπὸ τὶς φαν-

(*) «Ἰαμβοὶ καὶ ἀνάπαιστοι». 34.

(**) Ὁ κύριος λόγος ποὺ βάξω ἐδῶ τὰ δυὸ τοῦτα τραγούδια εἶναι πῶς δύσκολα θὰ μπορούσανε νὰ βρεθοῦνε ἄλλοι δὲν ὑπάρχουνε σὲ βιβλία, κ' ἐγὼ δὲν καλοθυμᾶμαι ποὺ τὰ ἔχω δώσει νὰ τυπωθοῦν.

ταχτερώτερες ανάμεσα στους αιώνες, δὲ λογιάζεται ὑποταχτικός σ' αὐτόν, ὁ ἀπάνου ἀπ' ἑλα ποιητὴς τοῦ δρόμου καὶ τῆς ζωῆς ἔξω στὸ δρόμο, τεράστιος σὰν κάποιους ποταμούς καὶ κάποια δάση τῆς πατρίδας του, ποὺ φαίνεται πὼς δέχεται κάθε του ἐντύπωση ἀπὸ τὸν κόσμον, ἄμεσα, χωρὶς κανένα δραγουμένο. «Ἐνα περὶ πλοκάδι στὸ παρὰ θύρι μου μ' εὐχαριστεῖ πὶο πολὺ κι ἀπ' ὅλη τὴ μεταφυσικὴ τῶ βιβλίων» (*). Ὅμως ὁ ἴδιος ξεφωνίζει σὲ κάποιο ἄλλο ποίημά του: «Αὐτὸ τὸ βιβλίο ποὺ γγίζεις εἶναι σὰν ἕνας **ἄνθρωπος**.» Φυσιολάτρης καὶ ἀνθρωπολάτρης ἄκρατος, ἀπὸ τὴν ἄμεση γνωριμιά μὲ τὰ πράγματα, δύσκολα μπορεῖ νὰ κρύψῃ μέσα στὰ μονοπάτια τοῦ παρθένου δάσους ποὺ εἶναι ἡ φαντασία του, τὰ χνάρια κάποιων λιονταριῶν ποὺ ὀνομάζονται Γραφή, Ντάντες, Σαίξπηρος. Ἐνα τοῦ ποίημα ἐπιγράφεται «Ἵστερ' ἀπὸ τὸ διάδασμα τοῦ Ἑγελου» καὶ τὸ διάβασμα τ' ὀνομάζει «νοερὰ περιπλάνηση μέσα στὰ Σύμπαντα.» Εἶναι ὁ ποιητὴς ποὺ μὲ τὸ δίκιο του μπορεῖ νὰ λέγεται ἑγελειανός. Γιὰ τὸ Λεκόντ Ντελλίλ ἐπιστήμη καὶ τέχνη ἕνα κάνει. Ἐνας καθηγητὴς πῆγε καὶ σκάλισε καὶ ἀνακάλυψε ὅλες τίς πηγές ποὺ ἀντλήσε ὁ Λεκόντ Ντελλίλ τὰ ποιήματά του καὶ ἔγραψε γι' αὐτὲς πολυσέλιδο σύγγραμμα. Οἱ πηγές εἰστε ἐσεῖς, περίσσιες, δυσκολομέτρητες, ἱερὰ βιβλία! Γιατὶ ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς δὲν ἔδωκε καμιὰ βοήθεια, σὲ σημειώματα ἢ σὲ προλόγους του, γιὰ νὰ τίς βρῶσκει. Στοῦ δασκάλου του πιστὸς τὸ σύστημα κι ὁ ἄξιος μαθητὴς του, ὁ «τελευταῖος ἐπικός», ὁ Heredia. «Σὲ κάθε του σονέττο, μᾶς εἶπε ὁ Μπαρρές, συγκέντρωσε, χώνεψε, ἔστηψε τὸ ὕλικὸ ἐξήντα βιβλίων καλοδιαλεμένων.» Μὰ ἕνας ἀπὸ τοὺς πὶο τέλειους τύπους τοῦ βιβλιόφρου ποιητῆ ὁ στραφικός εἶναι καὶ σὰν κρατημένος ἔξω ἀπὸ κάθε κοσμικὸ ψάλτης, ὁ Milton. Δάσκαλοί του ἀπὸ τὸ Σπένσερ ἴσα μὲ τὸ Σαίξπηρο, ὅλη ἡ ἀγγλικὴ ἡ ἀναγέννηση, — μὲ ὅλα τῆς τὰ πλούτια, πίσω τῆς ὅλη ἡ ἰταλικὴ ποίηση, οἱ ἀρχαῖοι, Ἑλλήνες καὶ Ρωμαῖοι. «Ἐγραφε, μᾶς λέει ὁ Τάιν, ὅχι ἀπὸ μιὰν ὁρμὴ καὶ ἀπὸ μόνον τὴ συνάρεια μὲ τὴντικείμενα, μὰ ἔγραφε σὰ διαδασμένος, σὰν ἀνθρωπιστής, σοφά, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ βιβλίου, κοίταζε τὴντικείμενα ὅχι μονάχα αὐτὰ καθεαυτά, μὰ μέσ' ἀπὸ τὰ γραφίματα τῶν ἄλλων.» Καὶ ὅμως ὁ τόσο εὐεργετημένος ἀπὸ σὰς τῆς Τέχνης λειτουργὸς σχεδὸν καταφρονετικὰ ἐκφράζοταν γιὰ τὴ «Δέσποινα Μνημοσύνη καὶ τίς θυγατέρες τῆς Σειρήνες» τὴν ποίηση δὲν τὴν ἔδλεπε παρὰ σὰν τὸν

(*) Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ: «Ἐνα βιβλίο μπροστά μου μ' εὐχαριστεῖ σὰν ἕνα περιπλοκάδι στὸ παρὰ θύρο μας.»

ἄνθρακα τοῦ πυρὸς ποὺ κρατώντας τον τὸ θεόσταλτο Σεραφεῖμ, γγίζει τὰ χεῖλη τοῦ προφήτη (*). Καὶ λησμονοῦσε πόσα χρωστοῦσε καὶ στίς Σειρήνες.

Αἰῶνες ὕστερα τὴν ἀσφαλισμένη πολυγυνωσιὰ τοῦ ἀγγλοῦ ποιητῆ θὰ μᾶς τὴ θυμίσῃ ἕνας νεολατίνος ἀριστοτέχνης τοῦ στίχου, μὲ τῆς ἀρχαίας ρωμαϊκῆς παράδοσης τὴν πιστὴν ὑποταγὴν στὰ πρότυπα, δημιουργὸς ὅλος ἀπὸ μίμηση, βιβλιοφάγος καὶ βιβλιοφουσημένος ποιητὴς, ὁ περίφημος Καρντούτσης. Μὲ τὴν ἀράδα μιμητῆς, ἀντιγραφῆας, καὶ ξανανιωτῆς ἀρχαίων καὶ νέων, Ὁράτιων, Ντάντηδων, Ἀλφιέρηδων, Πετράρχηδων, Λεοπάρδηδων, Οὐγκώ, Αἴνε, Πλάτεν. Καὶ θὰ εἶταν ὁ Καρντούτσης παράδειγμ' ἀπὸ τὰ μοναδικὰ τῆς βιβλιακῆς μεγαλοτεχνίας, ἀνίτως δὲν τὸν ξεπερνοῦσε στὸ **πλιατσικολόγημα**, τόσο γοητευτικὸς τεχνίτης ὅσο καὶ ἀπότολμος κουρσάρος, ἕνας μαθητὴς του, μεγαλείτερος κι ἀπὸ τὸ δάσκαλό του, ὁ Ντανούντσιο. Τὸν ξέρετε πολὺ καλά, τὸν ξέρετε μὲ τὸ παραπάνου, καλότυχον βιβλία! Τὸ τελευταῖο τοῦ ἱερόδραμα «Ὁ Ἅγιος Σεβαστιανός», ποὺ μ' αὐτὸ καὶ στὴ γαλλικὴ ποίηση χύμησε μέσα καὶ μπήκε σὰν καταχτητῆς, εἶναι βγαλμένο, εἶναι γραμμένο ὕστερ' ἀπὸ μελέτη καὶ ξεζούμισμα τόμων καὶ τόμων. Μὰ καὶ τ' εἶναι τὰ βιβλία ποὺ σπουδάζει μπροστὰ στὰ βιβλία ποὺ τὰ μεταχειρίζεται σὰ νὰ εἶτανε δικά του! Εἶναι βεδαιωμένο πὼς ὁ μεγαλόχαρος τοῦτος τραγουδιστὴς βύζαξε τὸ μέλι, ἀράδα ἀράδα ἀπὸ τὸ Μπωντελαίρ, τὸ Μωπασσάν, τὸ Φλωμπέρ, τὸ Ζολά, τὸ Λορραίν, τὸν Ἀλεξίς, τὸ Βερλαίν, τὸ Μυσσέ, τὸν Κοππέ, τὸν Πελαντάν, τὸ Μπανδίλ, τὸ Μέτερλικ, τὸ Μαντές, τὸ Γκωτιέ, τὸ Μωκλαίρ, τὸ Βεράρεν, τὸ Σδόμπ, τὸν Ἀμιελ, τὸν Οὐγκώ, τὸν Μπαρρές, τὸν Πόε, τὸ Σέλλεϋ, τὸν Οὐάιλδ, τὴ Μαίρη Ρόμπινσον, τὸ Swinburne, τὸ Χάουπτμαν, τὸ Νίτσε, τὸ Ντοστογιέφσκη, τὸν Τολστόη, τὸν Ἴψεν, γιὰ νὰ περιοριστοῦμε στοὺς νεώτερους καὶ στοὺς σύγχαιρους. Οἱ προφητείες τῆς διακόνισας Ἑμας στὸ «Καράδι» τοῦ εἶναι μωσαϊκὸ μὲ κομμάτια ἀπὸ τὸν Ἱερεμία, τὸν Ἡσαΐα, τὸν Ἰεζεκιήλ, τὴν Ἀποκάλυψη. Ἡ παράδοσή του γιὰ τίς «μωρὲς καὶ γιὰ τίς φρόνιμες παρθένες» εἶναι ἀπὸ τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο, πλουμισμένη μὲ δανείσματα ἀπὸ τὸ «Ἄσμα Ἀσμάτων» τῆς Γραφῆς. — Τὰ παρὰδείγματα τοῦτα εἰν' ἐπίτηδες παρμένα ἀπὸ ποιητὲς καὶ μόνους, ἀπὸ δουλευτὲς τοῦ στίχου, ἀπὸ τοὺς τεχνίτες ποὺ μᾶς περνοῦνε ἀπάνου ἀπ' ὅλους ὀδηγημένοι ἀπὸ τὴ μαντικὴ τους δύναμη, σὰν ὕπνοβάτες τοῦ ὕψους, σὰν ἀσυνείδητοι τοῦ θεοῦ κρουνοί, ἔξω ἀπὸ κάθε προμελέτη, κι ἀπὸ κάθε συστη-

(*) Ἡσαΐας Κεφ. στ.

ματική, κερδοσκοπική, και λογαριασμένη οικειοποίηση της σοφίας των άλλων (*).

Γιατί; Για να δείξω τί μέρος παίζει το βιβλίο στην τέχνη, και πόσο το βιβλίο άνικανο να φέρη το φίλι της Μούσης στον άμουσο; είναι ικανό φτερά να δώσει και πνοή να γίνη τοῦ ποιητῆ ποῦ εἶναι ἀπὸ σοῖ (**). Γιατί στο βιβλίο μέσα θησαυρίζεται ὅ,τι πολυτιμώτερο ὑπάρχει τῆς Ἀνθρώπινης Ψυχῆς, τοῦ δεύτερου ισόθαρου κόσμου τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, ὅστερ' ἀπὸ τῆ Φύσης. Μά, κυριώτερα, γιά να δείξω, καθὼς θά δοῦμ', ἐλπίζω, καθαρώτερα παρακάτου, πῶς δὲν ἔχει νόημα καὶ εἶναι μιὰ παρανόηση, καὶ τίποτε περισσότερο, τῆς ταπεινῆς μου τέχνης ἢ κριτικῆ ποδ τῆς κάνει ὁ κ. Χατζόπουλος, όταν με παρασταίνῃ πῶς «γυρεύω ν' ἀντλήσω τὴν ἰδέα μου ἀπὸ τὰ βιβλία περισσότερο, μὴ μπορώντας ἀκόμη νὰ δυναμώσω ἀτομικώτερα τὸ δάνεισμα μέ-
σα μου» κτλ. κτλ.

(Ἀκολουθεῖ)

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΟ "ΘΕΑΤΡΟΦΙΛΟ,"

Ἀγαπητέ μου «Νουμά»,

Ἔμαθα ποιός εἶνε ὁ Θεατρόφιλος ποῦ ἔγραψε προχθὲς γιά τὴν «Πολυγαμία» μου, καὶ μοῦ φαίνεται πῶς δὲ θάτανε περιττὸ —οὔτε ταπεινωτικὸ — νὰ τοῦ πῶ δυὸ λόγια. Πρῶτα-πρῶτα ἀρχίζει τὴν ἐπίθεσί του με μιὰ ψεύτικη πληροφορία: Ποτέ μου δὲν ἐδήλωσα πῶς ἡ «Πολυγαμία» δὲν ἔχει ἀξίωση, οὔτε, πολὺ λιγώτερο, πῶς τὰ θεατρικά μου ἔργα δὲν εἶνε φιλολογικά. Αὐτὰ μπορεῖ νὰ τὰ λένε ὅσοι φθονοῦν τὴν ἐπιτυχία τους στὸ θέατρο — ἄχ! αὐτὴ ἢ «ἐπιτυχία!» ἐγὼ τὸ ξέρω τί μοῦ κοστίζει!.... — ἢ ὅσοι ἔχουν τὴν πολὺ λανθασμένη ἀρχὴ πῶς ἓνα ἔργο φιλολογικὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχύει καὶ ὁ κόσμος. Δικαίωμά τους νὰ τὰ λένε κι' οἱ πρῶτοι κι' οἱ δεῦτεροι, ὅχι ὅμως καὶ νὰ τὰ βάζουν στὸ στόμα μου!

(*) Ἀνίσως λογάριζα καὶ λογοτέχνες πεζογράφους, δὲ θά ἔβρισκα τελειωμό. Ὁ Σοπερχάουερ συχνὰ δείχνει καταφρόνηση στὸ βιβλίο· βιβλιοφάγος, με τὸ παραπάνου· δηλονότι στηρίζοντας τὸ πολὺ τῆς σοφίας του ἀπάνου σὲ ἄλλα ἔργα. Σὲ μιὰ σελίδα του μονάχα μετρηθῆκαν παραταγμένα καμιά δεκαριά ρητὰ ἀπὸ ξένους συγγραφεῖς, ἀπὸ τὸν Ἡράκλειτο ἰσα με τὸ Μιτάνρον.

(**) Μάλιστα μπορούμε νὰ ποῦμε πῶς οἱ ἄμουσοι καὶ οἱ μέτριοι χαμπαράκι δὲν παίρνουνε ἀπὸ τὰ βιβλία· δηλαδή ἀπὸ τὸν τριγύρο τους ἀφρὸ τῆς ζωῆς.

Ἰσα-ἰσα ποῦ ἐγὼ ἐδήλωσα, πῶς ἡ «Πολυγαμία» μου ἔχει ὅλη τὴν ἀξίωση, ὅση μπορεῖ νὰ ἔχει μιὰ κωμῳδία — φάρσα. Ἐπειτα, τί θὰ πῇ φιλολογικὸ ἔργο; Οὔτε γιά τὸν ἑαυτό μου οὔτε γιά τοὺς ἄλλους δὲ θάκανα τέτοια γελοῖα, ἀφιλολόγητα ξεχωρίσματα. Ὅταν ἓνας ἄνθρωπος εἶνε **φιλολογικός**, ὅ,τι βγαίνει ἀπὸ τὴν πέννα του εἶνε τὸ ἴδιο. Ἀνῆκει κι' αὐτὸ ὁτὴ φιλολογία, ὅπως ἀνῆκει κ' ἐκεῖνος. Ἀν ἀπὸ τὰ ἔργα του μπορεῖ κανεὶς νὰ ξεχωρίσῃ τὰ καλύτερα καὶ τὰ χειρότερα, τὰ ποτυχημένα καὶ τὰ ἐπιτυχημένα, τὰ νώτερα στὸ εἶδος καὶ τὰ κατώτερα, αὐτὸ δὲ θὰ πῇ πῶς ὅλα δὲν εἶνε **ἀδέρφια**. Ἀπὸ τὸν ἴδιο πατέρα κι' ἀπὸ τὴν ἴδια μάννα. Τότε μόνο θὰ παραδεχθῶ πῶς ἓνα ἔργο μου — ρομάντσο, παραμῦθι, φάρσα, δράμα, κωμῳδία, ἀδιάφορο, — δὲν εἶνε φιλολογικὸ, όταν θὰ με πείσετε πῶς ἀπ' ὅλα τὰ δικά μου δὲν εἶνε κανένα. Μὰ θὰ δυσκολευθῆτε, σὰς βεβαιώνω! Μερικοὶ λένε: «Τὸν Ξενόπουλο ὁτὸ διήγημα, μάλιστα, τὸν παραδέχομαι» ὁτὸ θέατρο ὅμως ὅχι! Τὰ διηγήματά του ἀνῆκουν στὴ φιλολογία μας καὶ εἶνε ἀπὸ τὰ καλύτερα ποῦ ἔχουμε. Τὰ θεατρικά του ὅμως ἔργα εἶνε ἐμπορικά.» Νά κάτι ποῦ μοῦ φαίνεται ἄδικο καὶ παράλογο! Ἐγὼ ξέρω καλὰ πῶς ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ποῦ ἔγραψε τὸν «Κακὸ Δρόμο», ἔγραψε καὶ τὸν «Πειρασμό». Καὶ ξέρω ἀκόμα πῶς με τὸν ἴδιο τρόπο, με τὴν ἴδια μέθοδο καὶ **γιά τὸν ἴδιο σκοπὸ** ποῦ ἔγραψε τὴν «Ἀναθρεφτὴ», ἔγραψε καὶ τὴν «Πολυγαμία». Ὅπως ἐκεῖ ἔχει ἓνα σιὸρ Ἀντωνάκη Κατραμῆ, ἐδῶ ἔχει μιὰ ζηλιάρα. Τὴν εἶδε ὁτὴ ζωῇ, τοῦ ἔκαμε ἐντύπωση, τὴν ἐμελέτησε, τὴν ἀποτύπωσε. Καλὰ, κακὰ, ἀδιάφορο. Τόσο ξέρει, τόσο μπορεῖ. Ἡ «Πολυγαμία» ἔγινε γιά νὰ παρουσιασθῇ αὐτῇ, ὅπως ἡ «Ἀναθρεφτὴ» γιά νὰ παρουσιασθῇ ὁ σιὸρ Ἀντωνάκης. Καὶ τὰ δυὸ **με τὴν ἴδια εἰλικρίνεια** τὰ ἔκαμε ὁ συγγραφέας, καὶ τὰ δυὸ τὰ θεωρεῖ τὸ ἴδιο δικά του, δηλαδή ἔργα φιλολογικά. Ὅσο γιά τὸ εἶδος, αὐτοὶ ποῦ εἶνε τεχνῖτες τὸ καταλαβαίνουν: ἡ Ἀλεξάνδρα δὲν μπορούσε νὰ γίνη παρὰ κωμῳδία καὶ μάλιστα με μεγάλη δόση φάρσας. Τὰ πρόσωπα ποῦ τὴν περι-
στοιχίζουν, διαλεγμένα κι' αὐτὰ ἀπὸ τὴ ζωῇ, εἶνε ἐκεῖνα ποῦ **χρειάζονται** γιά νὰ τὴν κάμουν νὰ δράσῃ ἔτσι, ὥστε νὰ φανῇ τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς, ἢ σχεδὸν παθολογικὴ τῆς ζήλεια. Ψέμματα, ψέμματα, πῶς τὰ καλούπια αὐτὰ τὰ φέρα μέσα ἀπὸ τὸ Παρίσι. Τὰ βρήκα ἐδῶ, μέσα στὴν Ἀθήνα, καὶ τὰ πῆρα χάρισμα, χωρὶς νὰ πληρώσω δαυμό. Εἶνε Ἀθηναῖοι, Ρωμηοί, ὅπως ὅλα μου τὰ πρόσωπα. Καὶ γι' αὐτό, ἂν θέλετε, μιλοῦνε πιὸ ξεσκέπαστα καὶ πιὸ «πρόστυχα» ἀπὸ τοὺς Παρισιάνους. Ναί, μὰ καὶ πιὸ ζωντὰ κάπου, πιὸ πικάντικα, πιὸ